

2 Karaktärisering av kyrkoanläggningen

Idenors kyrkoanläggning med landsvägen som går rakt igenom området. Till vänster i bild skimtar kyrkstallets västra gavel. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2005-08-31.

2.1 Kyrkomiljön

Tre kilometer sydost om staden Hudiksvall ligger Idenors socken och sockencentrum. Sockennamnets inledning – id – kommer av fisken med detta namn, vilken fiskades här i äldre tider. Som ortnamnets efterled antyder låg nämligen orten tidigare vid ett nor, dvs ett smalt sund. Detta sund utgjordes av en havsvik, vilken genom landhöjningen sedan länge försvunnit, men som i äldre tider utgjorde en viktig färdled. I socknen finns många äldre lämningar som tyder på att människor i lång tid bott och verkat här. Kyrkoanläggningen ligger på krönet av en åsrygg med öppen åkermark respektive obrukad mark på tre sidor. I takt med att Hudiksvall har vuxit som stad har dock villabebyggelsen kommit allt närmre det gamla sockencentrumet vid Idenors kyrka, men marken närmast har lämnats obebyggd. Kyrkan och kyrkogården samt gravkapellet är belägna på södra sidan om landsvägen genom byn medan klockstapeln och tiondemagasinet ligger norr om vägen. Öster om kyrkoanläggningen ligger den relativt nya församlingsgården, ett äldre härbre samt den nuvarande prästgården. På vägens motstående sida återfinns det långsträckta kyrkstallet uppfört i trä samt ytterligare en bit bort byns skola.

2.2 Kyrkan

När den första stenkyrkan i Idenor uppfördes är inte känt, men den nuvarande kyrkobyggnadens äldsta delar kan ha tillkommit under 1100- eller 1200-talet. Uppgifter finns dock om att kyrkan invigdes 1306 till S:t Marias ära, men detta årtal skulle möjligen kunna datera en återinvigning. Kyrkan, som till stora delar behållit sin medeltida storlek, består av ett långhus med kor i samma bredd samt en sakristia utbyggd mot norr och ett vapenhus tillbyggt mot väster. Murarna är vitputsade ända ned till mark och försedda med höga rundbågiga fönster. Kyrkans enda ingång är placerad i vapenhuset och utgörs av en hög pardörr med en bred granittrappa framför. Sammanbyggd med denna finns även en vinklade stenbelagd handikappramp med järnräcke som tillkom på 1990-talet. Ovanför porten på västgaveln sitter en järnlykta samt ovanför denna ett stort runt fönster. Högt upp på kyrkans östra gavel sitter en nästintill klotformad utskjutande sten inmurad, vilken sattes i samband med hedniska gravklot som är kända från andra Hälsingekyrkor, även om denna stens funktion ej är känd. Takfoten och vindskivorna är tjärade och avslutas med dekorativa runda utsmyckningar i trä. Sakristian har två fyrkantiga relativt små fönster med blyspröjsade rutor och stormjärn. Vapenhus, långhus och kor täcks av branta sadeltak medan sakristian har ett valmat tak. Alla takfall, som tidigare var spånklädda, är sedan 1800-talets slut täckta med falsad plåt målad i svart kulör. Långhusets och korets gemensamma tak pryds av tre höga järnspiror med kopparklot vilka dekorerats med en stjärna, en drakliknande vindflöjel, respektive en krona, i toppen. På takets nock återfinns även en plåtinklädd skorsten med profilerat krön. Vapenhusets tak ombyggdes vid en stor ombyggnad i början av 1900-talet.

Idenors kyrka från sydväst. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2005-08-31.

Kyrkans vapenhus har trägolv, vitkalkade väggar samt vitmålat trätak. Härifrån leder en trappa ned till den källarvåning med bl a toaletter som finns under vapenhuset. En annan trappa leder upp till ett rum ovanför vapenhuset samt läktaren.

Kyrkorummets östra del från läktaren med predikstolen och altaruppsatsen. Foto: Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg, 2005-08-31.

Kyrkorummet är ljust och luftigt. Golvet utgörs av ett obehandlat trägolv. Väggarna är putsade och avfärgade i en gråvit ton upp till fönsterbröstningshöjd och ovanför denna vita. Taket, som utgörs av två kraftiga tegelvalv med synliga anfang och markerade valvbågar, har också samma kulör.

Altaret utgörs av ett träaltare från 1880-talet med spegelindelade fält i grå och grön kulör. Ovanför detta är en mycket stor altaruppsats från samma tid i klassicerande stil placerad, där förgyllda räfflade pilastrar bär upp en valvbåge med förgyllda änglahuvuden. Hela denna uppsats inramar samtidigt kyrkorummets höga rundbågiga korfönster. I detta återfinns sedan 1930-talet en färgstark glasmålning med den korsfäste Kristus som huvudmotiv. Framför altaret återfinns en rak altarring med avfasade hörn med tygklädd överdel och knäfall. Altarringens övre del bärs upp av svarvade pelare. På altaruppsatsens norra sida står kyrkans predikstol placerad, som genom sin placering nästan upplevs en del av altaruppsatsen. En svängd trappa om nio steg längs kyrkans norra vägg leder upp till den runda predikstolskorgen. Framsidan är indelad i gröna fält med förgyllda kristna symboler och mellan ramarna målad i en ljus grå kulör. Över predikstolen hänger ett runt ljudtak med nedhängande förgyllda tofsar och i mitten en förgylld duva. Ljudtaket kröns av en förgylld basunängel. Bänkinredningen i kyrkorummet, som tillkom vid renoveringen 1911, är öppen

med träbänkar placerade på var sida om en mittgång. Målningen går i grått och grönt. Kyrkorummet saknar helt korbänkar. Den nuvarande läktaren, som vid 1911 års renovering ersatte en betydligt större läktare från 1880-talet, har läktarbröstning i samma färgsättning som bänkinredningen. Nästan all plats på läktaren upptas av en stor orgel med klassicistiskt utformad orgelfasad med synliga pipor. Läktaren har obehandlat trägolv.

En rundbågig port i kyrkans norra mur leder in till en kraftig ålderdomlig järnbeslagen trädörr. Bakom denna återfinns kyrkans sakristia vilken uppfördes 1764. Åtta år senare tillkom de dekorativa vägg- och takmålningar som fortfarande pryder rummets ytskikt. Målningarna är utförda av den välkände hudiksvallsmålaren Paul Hallberg, som vid denna tid utförde måleriarbeten i många kyrkor i denna del av Norrland. Väggmålningarna som har grön bottenfärg är utförda på väv medan takmålningen är målad direkt på takbrädorna. Rummet har trägolv och liggande träpanel i grön kulör som avslutas med en list i fönsterbröstningshöjd. I sakristians nordvästra hörn finns murstocken bevarad, men eldstaden är sedan länge borttagen.

Sakristians nordöstra hörn med vägg- och takmålningar av Paul Hallberg från 1772. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2005-08-31.

2.3 Kyrkogården

Kyrkogården kring Idenors kyrka består av flera olika delar, då den har utvidgats i många etapper från det att den först anlades. Den äldsta delen ligger närmast kyrkan, huvudsakligen på den södra sidan. Denna del omgärdas mot norr, öster samt delvis mot väster av en bred naturstensmur. Mot söder finns en uppbyggd terrasskant av huggen sten som bildar en avgränsning åt detta väderstreck. Kyrkogårdens ingångar är placerade mot öster och väster

och båda markeras av kraftiga murade vitputsade stenstolpar med profilerat krön och pyramidformat plåtinklätt tak målat i svart kulör. Grindarna är numer borttagna. Marken är huvudsakligen grästäckt och uppdelas i kvarter av den breda grusgång som leder i öst-västlig riktning mellan grindarna, samt smalare raka grusgångar, respektive stenlagda gångar, främst i nord-sydlig riktning. Den mittersta av dessa markeras av en allé av högväxta björkar.

Vegetationen består i övrigt främst av höga lövträd som ingått i den trädkrans som tidigare sannolikt helt omgärdat den äldsta kyrkogårdsdelen. Tydligast är denna struktur längs landsvägen mot norr. Kyrkogårdsdelen omgärdas även av en låg klippt häck innanför stenvuren. Häckar av liknande typ återfinns även som rygghäckar mellan gravraderna på kyrkogårdens södra del. Gravvårdarna utgörs på traditionellt sätt både av större familjegravar, huvudsakligen placerade längs denna kyrkogårds ytterkanter och mindre gravar i kyrkogårdens mitt. De största och mest påkostade gravvårdarna är belägna öster om kyrkobyggnaden. Flera av dessa gravvårdar är försedda med utsirade gjutjärnsstaket samt i ett fall med kraftig gjutjärnskätting mellan gjutna pelare. Relativt många familjegravar har fått behålla sina ursprungliga stenramar. I mitten av kyrkogårdens östra del ligger ett större område med äldre mindre gravvårdar, varav ett antal träkors. Direkt öster om kyrkan finns en rad med små gravvårdar i sten. De titlar som förekommer på kyrkogårdens gravvårdar uppvisar kopplingar både till bondesamhället samt även till fiske och sjöfart.

Väster om den äldsta delen av kyrkogården ligger ett stort gravområde som omgärdas av gjutjärnsstaket mot norr, väster och söder. Längs denna finns en planterad trädram av björkar. I områdets norra del finns den stora grinden mot landsvägen vilken markeras av korsprydda järngrindar med bågformad överdel placerade mellan kraftiga murade stenstolpar. Innanför grinden finns en plan med krossat grus. Denna del av kyrkogården kan även nås via en grind mot söder, med grindstolpar lika den äldsta kyrkogårdsdelen. I anslutning till denna grind finns en parkering. Marken inom denna del av kyrkogården är huvudsakligen grästäckt, men den delas upp i kvarter av de grus- respektive stenbelagda gångar som löper genom området. Den största gången leder i öst-västlig riktning mellan grinden mot väster och kyrkobyggnadens entré i öster. Gravvårdarna är huvudsakligen av sten och stående, från 1950-talet och framåt i tiden.

Den yngsta delen av kyrkogården tillkom under 1990-talet och denna del är belägen öster och söder om den ursprungliga kyrkogården. Längst mot norr återfinns kyrkogårdens minneslund som omgärdas av buskar och är försedd med en minnesplats med plats för ljus och blommor. Marken är grästäckt och gången till minnesplatsen utgörs av stenläggning. Söder om denna återfinns friare planerade och utformade kvarter med blandad vegetation av buskar och lövträd. De få gravvårdar som placerats hittills på denna del av kyrkogården är från 2000-talets första hälft, främst stående gravvårdar av sten.

2.4 Gravkapellet

På den äldsta kyrkogårdens sydvästra del ligger kyrkans gravkapell, vilket uppfördes år 1940 efter ritningar av arkitekt Frey Berglund. Byggnaden är uppförd i ett plan med underliggande källare helt under mark, vilken nås av en utvändig trappa. Källarvåningen som har gjutna golv, väggar och tak, består av två oinredda rum. Trappan till källaren har senare försetts med ett utdraget tak samt väggar av glest placerade plankor och under samma tak finns även ett litet förrådsutrymme för trädgårdsredskap och soptunnor. Gravkapellet har vitputsade väggar ned till mark utan dörr- eller fönstermarkeringar. Taket som utgörs av ett traditionellt sadeltak

är täckt med små skifferplattor och gavelspetsarna pryds av höga kors. Gravkapellets port är vänd mot öster och består av en hög pardörr med två kraftiga träportar med kopparklädda utsidor. Byggnaden har ett fönster mot norr respektive söder med nio gulfärgade glasrutor i en båge i vart fönster. Interiören präglas i hög grad av den stora väggmålning av Hudiksvallskonstnären Gösta Bohm som fyller upp kapellets hela vägg mot väster. Målningen, som tillkom 1950, föreställer ”livets morgon och livets skymning” och är utförd på nio fristående dukar vilka inramas med en gråmålad träram. Interiören är i övrigt mycket enkel med obehandlad gjutet betonggolv samt vitmålade väggar och tak. Framför målningen står ett enkelt öppet träaltare med knäfall. Kapellet används inte längre som begravningskapell utan fungerar numer delvis som förrådslokal.

2.5 Klockstapeln

Då Idenors kyrka, så vitt känt är, aldrig haft något torn, har det sedan lång tid funnits en fristående klockstapel vid kyrkan. Enligt uppgift var klockstapeln i Idenor i äldre tider placerad på samma sida av landsvägen som kyrkan, inne på kyrkogården, men den nuvarande klockstapeln uppfördes på 1740-talet norr om landsvägen, cirka hundra meter nordost om kyrkan. Klockstapeln genomgick under 1940-talet en genomgripande restaurering under ledning av arkitekt Erik Lundberg vilket gav byggnaden en medvetet äldre karaktär, som den sedan dess har fått behålla. Byggnaden utgörs av en underliggande bod med väggar och sadeltak klädda med spån. Åtta pelare bär upp klockstapelns övre del och de är också spånklädda. Under klockorna finns en balkong med vitmålat räcke och över denna en hög spånklädd huv med korsbeprydd järnspira.

Idenors tjondemagasin samt klockstapel som båda ligger norr om landsvägen genom kyrkoanläggningen. Foto: Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg, 2005-08-31.

2.6 Tiondemagasin

Sydväst om klockstapeln står en högre timrad rödmålad byggnad, församlingen tiondemagasin. Byggnaden, som uppvisar stora likheter med tiondemagasinet vid Forsa kyrka, är uppfört i tre våningar med en port per våningsplan mot söder och två små gallerförsedda, men senare igensatta, öppningar på varje våningsplan mot öster och väster. Tiondemagasinet vilar på grundstenar i hörnen samt en sten mitt under var sida. Fasaderna är klädda med bred stående rödmålad locklistpanel, som mot öster och väster avdelas med en horisontell trälist i höjd med bjälklaget mellan den andra och den tredje våningen. Knutarna är inklädda med knutlådor och de liksom övriga snickerier är målade i samma kulör som fasaderna. Det enda som avviker är de tre portarna, varav den översta är mindre, vilka alla är målade svarta. Ovanför den översta luckan skjuter en takförsedd träränna ut varigenom tidigare en lina löpte som användes då föremål skulle hissas upp till något av våningsplanen. Byggnadens tak, som är av sadeltaksform är täckt med tvåkupiga tegelpannor. Byggnadens interiör är helt omålad med breda golv och takplankor samt bilade väggar. I tiondemagasinet har de ursprungliga sädesbingarna tagits bort, men hål och urtagningar antyder ännu hur de kan ha varit placerade. På översta våningen finns dock en flyttbar hissordning bevarad. I byggnadens sydöstra hörn finns raka trätrappor mellan de olika våningarna.

2.7 Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Idenors kyrka har trots senare tillägg och förändringar till stora delar bibehållit sin medeltida karaktär som en muromgärdad liten vitkalkad landsortskyrka på en åsrygg, omgiven av öppen mark. I anslutning till kyrkan finns många av de byggnader som förr i tiden hörde till en kyrkoanläggning såsom tiondemagasin, kyrkstall, klockstapel, prästgård samt härbre mm. Kyrkans exteriör har en rad ålderdomliga detaljer, exempelvis spirorna på nocken samt den inmurade runda stenen på östgaveln. Interiören är ljus och luftig med utsirade dekorativa valv samt välbevarad tidstypisk enhetlig fast inredning, som är resultatet av 1890- och 1910-talets ombyggnader. Kyrkorummet skiljer sig därigenom kraftigt från sakristians orörda interiör med vägg- och takmålningar av den välkände 1700-talsmålaren Hallberg. Gravkapellet exteriör är ett exempel på återhållsam 1940-talsarkitektur medan interiören domineras av Hudiksvallskonstnären Gösta Bohms tio år yngre väggmålning. Kyrkogårdens olika delar uppvisar tydligt utvecklingen av kyrkogårdarna från strikt indelad begravningsplats till den nyare delens friare gravskick med bl a minneslund. Sammantaget utgör Idenors kyrkoanläggning en ovanligt enhetlig miljö med många intressanta byggnader.

Att särskilt tänka på vid användning och förvaltning av kyrkoanläggningen och byggnaderna

- Den öppna marken runt kyrkoanläggningen är betydelsefull för upplevelsen av hela denna miljö.
- Den äldsta kyrkogårdensdelens omgärdning samt trädkrans är miljömässigt betydelsefulla.
- Kyrkans medeltida murverk utgör ett omistligt historiskt dokument med spår från tidigare byggnadsetapper i kyrkans historia.
- Kyrkans exteriör har behållit sin medeltida karaktär och försetts med tillägg framför allt från 1700-talet.
- Kyrkorummets valv tillsammans med de vitkalkade väggarna och taket utgör en betydande del av rummets arkitektur.
- Kyrkorummets fasta inredning är ovanligt enhetlig trots att den tillkommit i två etapper.

- Vägg- och takmålningarna i sakristian från 1700-talet är av högt konstnärligt värde.
- Tiondemagasinet och klockstapeln är två byggnadshistoriskt intressanta byggnader med betydande miljöskapande värde.
- De skilda strukturerna och gravvårdarna på kyrkogårdens olika delar visar tydligt på gravkulturens utveckling och förändring.

2.8 Källor, litteratur och övriga uppgifter

ATA, Hälsingland, Idenors sn.

Aronsson, Yngve. *En bok om Idenor*. 1992.

ATA, Kungliga byggnadsstyrelsen, Kulturhistoriska byråns arkiv, Idenor.

Länsmuseet Gävleborg, topografiskt arkiv

Länsmuseet Gävleborg, ärendearkiv

Svanberg, Jan. *Idenors kyrka*. Ingår i serien Hälsinglands kyrkor XXI. Uppsala 1974.

Inventeringsdatum: 2005-08-31.

Inventerare: Daniel Olsson.

Ansvar kulturhistorisk karaktäristik och bedömning: Anna Lindgren och Daniel Olsson.

Rapportsammanställning: Daniel Olsson.